

MODERNÝ VÝKLAD STOICKEJ LOGIKY

FRANTIŠEK GAHÉR: Stoická sémantika a logika z pohľadu intenzionálnej logiky. Bratislava, STIMUL 2000, 281 s.

Klasicistické hodnotenie helenizmu a filozofického myslenia v tomto období (322 p.n.l.- 200 n.l.) používalo ako meradlo Aristotela a Platóna a cez prizmu týchto mysliteľov vyslovilo niekoľko zaujatých odsudkov (úpadok, epigónstvo), ktoré sa stali súčasťou tradovaného stereotypu najmä v učebniciach dejín filozofie. Týka sa to aj troch filozofických prúdov, ktoré v helenizme medzi sebou súperili - stoicizmu, epikureizmu a skepticizmu. Moderný prístup prekonávajúci skresľujúcu optiku aristotelovskej idolatrie však ukazuje, že bez filozofie helenizmu, problémov, tém, riešení, ktoré táto epocha so sebou priniesla, je napríklad pochopenie filozofie 17. a 18. storočia nemysliteľné. Stoici, ktorí sú slovenskému čitateľovi známi skôr svojimi etickými koncepciami než svojou fyzikou, sa zaslúžili aj o rozvoj logiky výrazne odlišnej od logiky peripatetikov. Treba poznamenať, že u stoikov logika a gramatika tvoria personálnu úniu a dodajme, že mnohé z toho, čo sa neskôr stalo náplňou epistemológie, tematizovali vo svojej logike.

Monografia slovenského logika a sémantika F. Gahéra, ktorý sa už vyše desaťročie sústredene a svedomito venuje okrem logickej sémantiky aj stoikom, si vytýčila ambíciu rekonštruovať stoickú logiku, pričom východiskom nie je explikácia logických spojok (štandardný výklad), ale sémantika, otázky významu, jeho vzťahu k jazykovým výrazom. Pohľad F. Gahéra je ovplyvnený koncepciou transparentnej intenzionálnej logiky (TIL), ako ju rozvinul P. Tichý, v ktorej vidí adekvátny nástroj na posudzovanie zvolených problémov. TIL slúži ako nástroj explanácie a explikácie sémantiky, ktorú autor identifikuje u stoikov (Chryssippos, Sextus Empiricus). Toto východisko však nesie so sebou riziko projektujúcej retrospektívy a historického prezentizmu, s čím ale autor ráta. Svoje analýzy opiera jednak o pramenný materiál a komparáciu prekladov relevantných z hľadiska témy monografie, jednak vychádza z rozsiahlej zahraničnej a domácej literatúry zo starších, ale hlavne súčasných prekladov, komentárov a interpretácii stoickej logiky a stoickej filozofie (anglické práce - J. Barnes, M. Frede, B. Mates, Julia Annas, J. M. Rist, A. A. Long, D. N. Sedley, nemecké diela - K. Prantl, E. Pappenheim, K. Hülser, W. Detel, J. Mau a i., poľské publikácie I. Damska, J. Łukasiewicz a i.). Gahér zužitkuje aj práce domácich autorov venované logickej sémantike (P. Cmorej), pričom neobchádza ani práce českých logikov, filozofov, lingvistov (K. Berka, M. Mráz, P. Materna, E. Hajičová a i.). Pripomína, že prvú prácu o stoickej logike v slovenčine napísal J. Červenka (*Zásluhy stoikov o logiku*, 1940) - gymnaziálny profesor z Prešova.

V deviatich kapitolách, ku ktorým sa pripája appendix s originálnym textom a prekladom (anglickým, nemeckým, poľským) niektorých relevantných zlomkov, o ktoré sa autor pri svojej rekonštrukcii opiera, sa tematizuje sémantika a logika u stoikov. V predslove a úvode čitateľ nájde explicitne formulovaný zámer a metódu práce, pričom F. Gahér upozorňuje na ťažkosti a prekážky, s ktorými sa musí tento typ práce vyrovnáť.

V prvej kapitole (*Lekton*, s. 9-27) sa analyzuje pojem *lekton*, jeho rôzne preklady (výpoveď, propozícia) a ich motivácia, povaha a podstata *lekton*, pričom sa odmieta tak jeho chápanie ako výpovede, ako aj jeho chápanie ako mentálneho aktu. V spojitosti

s charakteristikou *lekton* sa autor vyjadruje k otázke, čo reprezentuje axióma v stoickom systéme. V druhej časti s názvom *Axiómata* (s. 29-39) sa rozoberá otázka temporálnej povahy axióm, pravdivostná hodnota výroku v závislosti od stavu vecí sa posudzuje so zreteľom na Bolzana (*Satz an Sich*), Fregeho (*beurteilbare Inhalt a Gedanke*) zmysel a denotát, Churchovu propozíciu nezávislú od času, aby sa podporil názor, že "pravdivostná hodnota axiomat je premenlivá a závisí od časového parametra". Podľa Gahéra však chápanie axiomat u stoikov sa skôr približuje k chápaniu propozície ako funkcie na svetamihoch než k Fregeho chápaniu zmyslu oznamovacej vety. V tretej kapitole (*Štruktúrovanosť označovaného*, s. 41-82) sa autor snaží podať deskripciu toho, ako štruktúrovanosť axiomat korešponduje so štruktúrovanosťou jazykových výrazov, s využitím Tichého pojmu konštrukcie. Tento problém potrebuje Gahér na to, aby rekonštruoval Chrysippovo odlišenie vlastných mien a ukazovacích zámen v súvislosti so stoickou kritikou Diodorovej interpretácie modalít (možnosti a nevyhnutnosti). Rozsiahlou problematiku vlastných mien, individuí a spektrum jej riešenia (Frege, Church, Russell), vzťah mena a deskripcie, princíp oboznámenosti, problém historických a fiktívnych mien, rozlíšenie medzi *de re* a *de dicto*, rozlíšenie medzi individuum a jednotlivinou a iné otázky, všetky prehodnotené konceptuálnymi a technickými nástrojmi Tichého transparentnej intenzionálnej logiky, a mnohé parciálnejšie problémy spojené s *aboutness* so zreteľom na mená, analyzuje Gahér v štvrtej časti (*O čom sú vlastné mená a ukazovacie zámená*, s. 83-90) a v piatej kapitole (*Moderná logika o individuách a vlastných menách*, s. 91-147). V závere tejto kapitoly Gahér sumarizuje, že stoici vlastným menom rozumeli logickú entitu, a nie konkrétnu osobu, pričom vlastné mená sú individuové lektá. "Lektá sú vo všeobecnosti jednoduché alebo zložené logické stavby - logické konštrukcie, ktorých výsledky určujú hodnoty (jednotliviny, kvality, stavy a pod.) vo svete telesných entít v závislosti od stavu vecí a prípadne situácie prehovoru." (s. 146-147) Šiesta časť (*Výroková logika*, s. 149-185) zahŕňa komparáciu peripatetického a stoického prístupu k spojкам s dôrazom na negáciu, ktorú si autor všima a podrobne skúma aj v modernom lingvistickom kontexte (súvislosti a rozdiely medzi negáciou v logike a tvorbou záporu prostriedkami gramatiky). Hlavné typy úsudkov (konkluzívne, dokazujúce a nedokazujúce) a dištinkciu (podľa autora väčšinou ignorovanú aj dnešnými znalcami stoickej logiky) medzi znakom a príznakom rozoberá siedma kapitola (*Stoická teória úsudkov*, s. 188-218). Niečo o metapravidlách stoického usudzovania ponúka čitateľovi ôsma kapitola (*Teória dedukcie*, s. 219-238). V deviatej kapitole (*Predikátová logika u stoikov?* s. 239-261) sa predkladá hypotéza, že predikátovú logiku možno identifikovať aj u stoikov, a teda že implicitne zahŕňa aj aristotelovskú logiku. F. Gahér tvrdí, že všeobecné tvrdenia sú vyjadrované pomocou vzťažných zámen, a v závere sa pokúša doložiť, že stoici vedeli overovať správnosť dôkazov v geometrii a aritmetike. Jednoducho predkladá názor, že stoici dokázali explikovať komplikované jazykové fenomény a že ich systém dosiahol to, o čo sa peripatetická logika márne usilovala: sformulovať efektívnu procedúru overovania platnosti úsudkov.

Gahérov prístup založený na solidných logických, sémantických a historických znalostiach spolu s jeho entuziazmom v snahe obhájiť niektoré neštandardné názory vo veci sémantiky u stoikov, jeho východisko a explanačný rámec riešenia determinovaný

Tichého systémom (TIL) nemá v našom kontexte konkurenciu. Ide nepochybne o pozoruhodné dielo, výsledok autorovho hlbokého a kvalifikovaného záujmu o dejinno-filozofickú problematiku, ktorú však spracúva nástrojmi modernej sémantickej teórie. Autor zaiste neočakáva, že jeho kniha, ktorá si vyžaduje čitateľa vyzbrojeného primeranými znalosťami zo sémantiky, čiastočne pragmatiky, predikátovej a výrokovej logiky, teórie deskripcí, logiky a disponujúceho aj vedomosťami o historicko-filozofických súvislostiach, navyše obrneného aj značnou dávkou trpezlivosti pri sledovaní logiky autorových úvah a výstavby textu s digresiami a exkurziami do zákutí, ktoré sú normálnemu smrteľníkovi nedostupné, sa na domácom trhu stane filozofickým bestsellerom. Ide o monografiu určenú odborne školenému auditóriu, lingvistom, logikom, sémantikom. Určite však ide o knihu, po ktorej by mali povinne siahnuť aj doktorandi, študenti filozofie, ktorí absolvovali výrokovú a predikátovú logiku a aspoň elementárny kurz logickej sémantiky a hodljú sa venovať problematike jazyka.

Text tohto druhu by si zaslúžil aj starostlivú a citlivú korektúru, ktorá by síce rešpektovala Gahérov nezameniteľný "robustný" autorský rukopis, ale "učesala" by niektoré stylistické kostrbatosti, zopár nie príliš šťastných syntaktických spojení a neologizmy (napr. zúpelnenie, elidovaný, komprimovaný, konklúzia z riešenia a pod.). Kniha určite nájde svojich obdivovateľov, ale aj kritikov z radov logikov a historikov antickej filozofie, najmä medzi kolegami českej odbornej komunity, ktorí sú v logike podkutejší a kde je záujem o antické filozofické dedičstvo aj produkcia v tejto oblasti lepšie personálne pripravená. Kolega Gahér by svoje hlavné hypotézy a závery z rekonštrukcie stoickej sémantiky rozhodne mal publikovať aj v niektorom medzinárodnom časopise, aby si overil reakciu odborníkov a mohol ďalej rozpracovať (alebo aj korigovať) svoje názory.

Tatiana Sedová

Doc. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR